

Три служби Генрика Сенкевича

Сергій Синюк

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Серія «Ім'я на обкладинці»

Випуск XVI

Андрій Синюк, Сергій Синюк

Три служби Генрика Сенкевича

(до 175-річчя з дня народження письменника)

Український погляд на творчість письменника, що став королем польського історичного роману... і заручником цього жанру. Книга буде корисною як шанувальникам творчості Генрика Сенкевича, так і тим, хто тільки починає знайомство із його доробком.

Служба суспільству

«Цей доказ його скритності та недовіри до матері, аж надто до нього поблажливої, був мені прикрішим за сам стан справ, хоча, відверто кажучи, я дуже переживаю тим, що він залишив професію лікаря і цю зміну приписує більше непостійності та легкості характеру, аніж вродженим здібностям та нахилам, які Ви так гарно характеризуєте. Ті пориви фантазії та буйна уява, яким, на Вашу думку, він не міг би віддаватися, вивчаючи медицину, не дадуть йому надійного незалежного хліба, на який він призначений працювати. З роками і життєвим досвідом вони минуть самі по собі. А їх результатом стануть кільканадцять листочків, списаних ученими вправами, яких ніхто читати не схоче, а його становище залишиться назавжди таким низьким, що ні слави, ані добробуту йому не забезпечить [...] У нинішньому становищі країни, де все залежить від примх долі, де ніхто не впевнений у завтрашньому дні, тільки фах лікаря не залежить ні від кого і забезпечує добробут, здобутий власною працею».

Так писала до Конрада Добрського Стефанія Сенкевич, коли довідалась, що з медичного на філологічний факультет перейшов її син.

Генрик Сенкевич.

Він стане одним з найкраще оплачуваних європейських літераторів на межі XIX та XX століть.

Шостим нобелівським лауреатом.

Проте Нобелівська премія сама по собі ще не гарантує постійної присутності в актуальному культурному просторі. От багато хто з вас пам'ятає п'ятого чи сьомого нобелівських лауреатів? Багато хто читав їхні книжки?

А Сенкевича донині не просто читають. До нього не залишаються байдужими. Про його тексти та особистість їх автора досі сперечаються. А в 2021 році варто очікувати сплеску зацікавлень та пристрастей. Адже 5 травня виповниться 175 років від дня народження письменника. В кількох українських газетах з'являться три-чотири статті з приводу ювілею. Одні автори згадають фразу Богдана Лепкого про те, що поява «Трилогії» Сенкевича зруйнувала українсько-польську ідилію в Бережанах і «Від Богдана і Яреми, що лягли між нами, великі чорні тіні». Другі заперечуватимуть, зазначаючи, що «Не зважаючи на вороже ставлення Сенкевича до українського козацтва та його визвольних змагань, він причетний до їх популяризації серед польського суспільства, зокрема позитивним представленням деяких постатей». А треті докинуть *votum separatum* про те, що в «Вогнем і мечем» насправді чимало позитивних персонажів-українців, тільки воюють вони на боці Речі Посполитої в повній відповідності до свого бачення блага для рідної землі.

Одні пригадають судовий процес у Відні, який вдовольнив позов українських студентів до Генрика Сенкевича за образу честі й гідності, а другі — заклики Сенкевича до польсько-українського порозуміння і те, що він позитивно відгукувався про українську культуру, зокрема, дав досить високу оцінку творчості Тараса Шевченка. Одні згадають, як роман «*Quo vadis*» будив у людей цікавість до Божого слова в часи казенного атеїзму, а другі

напишуть, що історія ранніх християн була потрібна Сенкевичу тільки для того, щоб посмакувати розлогими описами римських оргій, і порівнюють його роман зі скандальним фільмом про Калігулу.

Іронія ситуації полягає в тому, що в Україні чи не кожен має власну думку про Генрика Сенкевича та його творчий доробок — і до пуття не знає ні творчості, ані біографії письменника. З романів Сенкевича в перекладах українською видано щонайбільше половину. Навіть «Трилогія», довкола якої ламається стільки списів, стала доступна українському читачеві в повному обсязі тільки минулого року. Можна, звичайно, втішитися тим, що в наших північніших сусідів нема і того: перекладів тієї таки «Трилогії» нема ні білоруською, ані литовською. А в більшості країн світу єдина книга Сенкевича, доступна читачам рідною мовою — «Quo vadis». Але ж у тих країнах, на які рівняється більшість населення України — від США до Чехії — спадщина Сенкевича перекладена повністю. І навіть в тій країні, на яку і досі чомусь рівняється агресивна меншість населення України, сімнадцятитомне зібрання творів Сенкевича існує ще від початку минулого століття, а на початку нинішнього вийшло кілька біографічних книг про письменника. В Україні жодної біографії Сенкевича наразі не видано. Коротка проза письменника у бібліотеках сучасної України представлена здебільшого кишеньковою збіркою «Новели» із серії «Зарубіжна новела» видавництва «Дніпро» (1975 рік, переклади Степана Ковганюка). Новели в цю збірку підібрані уміло і... тенденційно. І зовсім не випадково в багатьох бібліотеках ця книжечка стояла у фондах радянської літератури. І нерідко її списували на початку дев'яностих та в середині дві тисячі десятих разом з «Брусками» Панфьорова та «Цементом» Гладкова. Цій збірочці дуже личить мимовільне визначення, яке дала автору колись одна сільська бібліотекарка.

«Червоний Сенкевич».

Насправді Генрик Адам Александер Пій Сенкевич народився далеко не пролетарем. В його свідоцтві про хрещення записали, що батько — «вельможний Юзеф Сенкевич, дідич Гроток, тридцяти двох літ, замешкалий в Гротках». Сенкевичі були родом служилих спольщених татар. Цікаво, що з подібного роду походив ще один ювіляр 2021 року — видатний український прозаїк та мовознавець Агатангел Кримський (1871–1942). Мати Генрика Сенкевича походила із статечної та заможної родини Цецішовських, яку нинішні білоруські історики схильні вважати чисто білоруською. Сільське дитинство майбутнього письменника пройшло без зайвих розкошів, але цілком забезпечено. Окрім смачної та здорової їжі не бракувало й розваг. А на горищі був і куферок з книжками! Пряма мова: «Ще сильно вплинув на мене куфер з книжками, який я знайшов на горищі, між якими письменники шістнадцятого та сімнадцятого століття тримали першість. До тих книжок я дорвався як дитина, так що можу сказати, що читати я вчився з Реєм, Кохановським, Гурницьким, Скаргою, Бірковським, Оріховським. Саме тим часом датується моє пізнання старопольської мови».

До речі, є ниточка, яка єднає романну творчість Сенкевича із Тернопіллям. Переказували, що перші історичні романи, з якими майбутній автор блокбастерів знайомився в бібліотечці батьків, походили із кременецької книгозбірні далекого родича Сенкевича по матері — учня Волинської гімназії, а згодом і викладача Кременецького ліцею, Йоахіма Лелевеля.

Зубожіння прийшло в родину Сенкевичів у 1861 році, коли під маркою скасування кріпацтва російська окупаційна адміністрація ввела в дію ще кілька законодавчих актів, які суттєво вдарили по економічних та фінансових можливостях насамперед дрібної шляхти. Сенкевич-старший пробує врятуватися від визиску, продає залишки сільських маєтностей і купує дім у передмісті Варшави.

Проте доволі скоро розуміє, що вижити в столиці ще важче, як у селі, і повертається на Підляшшя, де бере в оренду сільце Лази, а згодом — Волю Гуловську. Гімназист Генрик Сенкевич опиняється сам у Варшаві і на кілька років — сам на сам зі злиднями. Гроші на навчання та прожиття він підзаробляє репетиторством для учнів молодших класів з багатших родин. А тому й не прагне стати ідеально круглим відмінником. А зосереджується на тих предметах, які йому цікаві. В його свідоцтвах про закінчення гімназійних класів (у нас це називається «табель») постійно простежується така «розстановка пріоритетів»: польська мова, світова та російська історія — відмінно, всі інші предмети — задовільно. Крім ботаніки. За неї стабільно мав незадовільну оцінку. Аж дивно, що юнака з такою алергією на природничі науки, послали вчитися на медичний факультет Варшавської Головної Школи — так тоді називався столичний університет. Втім, все зрозуміло з листа пані Стефанії Сенкевич. Хлопця готували до боротьби за здобуття «надійного незалежного хліба». Він і сам розумів, що за цей хліб доведеться боротися. От тільки зброю вигострював зовсім іншу.

Ймовірно, на це рішення вплинула ситуація 1864 року. У Польщі вибухнуло так зване Січневе повстання. Старший брат Генрика приєднався до повсталих. А Генрика... не взяли. На висновок лікаря — непридатний, наклалися ще й заборона батьків, які не хотіли втратити в боях обидвох синів зразу. Тоді на такі речі ще зважали. Навіть у повстанських арміях. Либонь, саме тоді Генрик і вирішив: раз я такий кругом хворий фізично — буду працювати розумово.

Втім Січневе повстання програли навіть ті поляки, котрі не брали у ньому безпосередньої участі. Глибока депресія — так найкраще можна охарактеризувати стан польського суспільства в російській зоні окупації після 1864 року. Усі почувалися нещасними. Усі не мали певності щодо завтрашнього дня.

Взявши від університетської філології все, що було йому потрібне, Сенкевич переходить на творчі хліби: йому треба годувати не тільки себе, але й непрактичного батька та неповнолітніх сестер. Від перших кроків у борозні літератури Генрик тяжів до епічних жанрів і навіть написав якось на канікулах роман «Пожертва» (рукопис до друку не дійшов і до пізніших часів не зберігся). А 1872 року краківський двотижневик «Вінець» опублікував з продовженням його повість «Даремно» про студентів Вищої школи. Попередньо про повість схвально відгукнувся сам Ігнацій Крашевський: «Рідко перша річ буває такою зрілою».

Проте в ту пору польським видавцям цілком вистачало авторів, перевірених часом (до прикладу — той самий Крашевський), а початківець міг заробити більш-менш художньою літературою, а заодно і зробити собі ім'я тільки на газетних шпальтах. 1873 року недовчений філолог Сенкевич дебютує під псевдонімом «Літвос» у варшавській «Газеті польській» як автор колонки нарисів на злободенні теми. Колонка називалася «Без назви» і була причиною частих нагонів, які давав початкуючому нарисовцю головний редактор Юзеф Сікорський. Основною темою усіх редакторських втиків було: «Я не прошу від вас поезії! Мені треба фактів». Становище Сенкевича було не з легких: по-перше, у Варшаві не щодня траплялися фактичні події, по-друге, далеко не про кожну подію можна було писати з огляду на цензуру, яка ще лютувала в Царстві Польському. Залишалося тільки «творити маленькі шедеври». Але саме вони й дратували шефа. Він старався дресирувати «ненавченого молодика», посилав його на найчорнішу репортерську роботу. Щось подібне пережив згодом Ернест Гемінгвей, внаслідок чого мусив звільнитися з газети. Взагалі біографії Сенкевича та Гемінгвея дивним чином «римуються», про що ми ще поговоримо. А в даному випадку рима виявилась неповною — з газети Літвос пішов ненадовго, лише на рік, а потім

звільнили... й самого редактора. Новий шеф Едвард Лео оцінив не тільки репортерську хватку, але й мистецькі обдарування Сенкевича — і запросив його назад. Повернення Літваса підвищило не тільки кількість покупців та передплатників газети, але й репутацію самого Сенкевича. Йому ставало тісно в географічних рамках Варшави (біограф Сенкевича Юліан Крижановський недаремно назвав тогочасну Варшаву осередком культури майже містечкової, загумінкової чи парафіяльної), вузько — на газетній шпальті. Він спробував вирватися в літературу, але шість оповідань і повісті «Даремно» та «Ганя» зробили його широко відомим у дуже вузьких колах. Дійсно, якщо чоловікові вже тридцять років і він не лох якийсь, — треба наважуватись на пересадку у новий ґрунт.

• • •

Далі — у повній книжці «Три служби Генрика Сенкевича».
nashaknyga.com.ua